

Magyar Filmes Újhullám Washingtonban Hollywood-i happy end vagy magyar álmom?

Erdélyi Dániel filmrendező vall a magyar álmok és a hazai filmipar megtartásának fontosságáról: „Én szeretném az álmokat megtartani, s nem pedig, beleugrani egy számomra ismeretlen fekete űrbe.”

Hungarian New Wave címmel vitte az érdeklődők elé a **Kossuth Ház**, és a **Washingtoni Nemzeti Galéria** az újhullámos fiatal magyar rendezők rendszerváltás utáni alkotásait. A Kossuth Házban **Búzás Mihály** *A kis utazás* (1999), **Erdélyi Dániel** *Előre!* (2002), és **Gyöngyössi Bence** *Cigánytörvény* (1997) című filmjei kerültek vászonra november 21. és 23. között.

Az **American Hungarian Panorama** 2002. december – 2003. januári száma villámhírt adott az első filmes magyar rendezők washingtoni bemutatójáról. Erdélyi Dániellel a Kossuth Házi bemutató során készített interjú kalauzolja az érdeklődőt a diplomafilm megalkotásától a washingtoni közönséggel való találkozásáig.

Ha azt mondom Előre!- jobbaknak te jutsz eszébe, másoknak a Mókus Örs. Mi áll a film mögött?

A film mögött én állok, személyes történetem, és Magyarország elmúlt 30 évének a történelme. A forgatókönyv, amit én írtam, a jelenre is próbál reagálni.

Miért ez az időszak fogott meg?

Elsősorban azért, mert úgy érzem, hogy a 80-as évek közepe és vége kevésbé van feldolgozva a filmvilágban, és mivel személyesen akkor voltam ugyanannyi idős, mint a film főhőse. Tizenévesen sok olyan kalandom, érzésem, benyomásom volt, amit szerettem volna egy filmbe öntve elmesélni. Sokban hozzájárult a témaválasztáshoz, hogy főiskolai mesterem **Simó Sándor** (1934-2001) a diplomafilm

téma választásánál erősen kapacitált minket arra, hogy olyan személyes történetet mondjunk el, ami a későbbi világlátásunkat is befolyásolta. „Egyszemélyes” történet, amit **Simó** „Így jöttem film”-nek nevezett. Hallgattam rá, s így született ez a film, amit nem bántam meg.

Mit jelent számodra, hogy Amerikában vászonra került a filmed? Jelenthet-e ez kiugrási lehetőséget?

Egyrészt nagyon nagy élmény számomra, hogy eljöhettek és bemutathatjuk ezt a filmet. Ez fantasztikusan jó dolog. Ugyanakkor, ez pillanatnyilag nem jelent kiugrási lehetőséget, mivel a vetítés főleg a helyi magyaroknak, amerikai-magyaroknak szól. A jelenlévő amerikaiak inkább a magyar kultúra iránti érdeklődésből vannak itt, s nem azért, mert valakit fel akarnak fedezni a filmipar, vagy a filmművészet számára. Amik kiugrási lehetőséget jelentenek, azok inkább a szakmai fesztiválok. Igazából én úgy gondolom, hogy Magyarországon kell helytállni, és ott kell valahogyan felvirágoztatni az éppen nehéz helyzetben lévő filmvilágot. Ha kiugrási lehetőségről beszélünk, akkor én inkább Magyarországon belül szeretnék kiugrani, mint bárhova máshova elmenni.

Sok tehetséget vonz el Amerika. Benned nincs ilyen elvágakozás?

Van bennem elvágakozás. Otthon rengeteg olyan dologba botlok, ami rossz, amit nem szeretek. Ugyanakkor nem hiszem, hogy az elvágakozóknak, garantált a hollywoodi happy end. Akik eljönnek ide Amerikába, nagy álmokat dédelgetve - ami miatt elindulnak erre a hosszú útra - aztán ráébrednek, hogy itt egészen más várja őket, mint amire számítottak. Sokszor nagyon kiábrándultak lesznek, de mégis itt ragadnak, és gyakorlatilag egyik napról a másikra tengetik életüket. Sok olyat ismerek, akik a filmszakmából jöttek ki Amerikába. A vége az, hogy visszakeverednek

Magyarországra, de már megtörtén, elvesztve álmaikat. Én szeretném az álmokat megtartani, s nem pedig, beleugrani egy számomra ismeretlen fekete ürbe.

Mennyivel jobbak a finanszírozási lehetőségek az amerikai „filmek Mekkájában”?

Ha új irányzatok ritkán is indulnak el az USA-ból, Amerika valóban a filmzés Mekkája. Los Angeles és New York kétségtelenül a filmipar legnagyobb központjai. A finanszírozással kapcsolatosan, nem hiszem, hogy Magyarországon sokkal nehezebb helyzetben lennének azok, akik komolyan akarnak filmezni, és jó forgatókönyvek vannak. Szerintem Magyarországon - főleg ahogy az EU felé közeledik az ország - egyre több pénz áll rendelkezésre, amit filmkészítésre lehet felhasználni, csak nagyon keményen kell próbálkozni.

Mennyibe került az „Előre!” forgatása és milyen források finanszírozták?

Közepes költségvetésű magyar film volt. 70 millió Forint, vagyis körülbelül 300,000 USD. A nemzeti filmes közalapítványok jelentették a fő forrást – a **Magyar Mozgóképek Közalapítvány**, a **Magyar Történelmi Film Alapítvány**, a **Nemzeti Kulturális Alap**, és az **Országos Rádió és Televízió Testület**. Média támogatói voltak az **Index**, az **O-Zone**, és a **Mai Nap**. Egyetlen magánszponzorunk volt összesen, az **RTL Klub**. A magyar filmeknek egyelőre nem kedvez, hogy a magán tőkét nagyon nehéz bevonni, ugyanis a megtérülésre nincs nagy esély. Rendkívül kevés film az, ami rentábilissá válik, vagy egyáltalán nem létezik ilyen. Sajnos nincsenek meg azok az ösztönzések, adókedvezmények, amik szükségesek lennének ahhoz, hogy befektetőknek, nagyvállalatoknak, bankoknak érdemes lenne akármilyen támogatást filmbe investálni.

Nem befolyásolja túlzottan a film tartalmát, hogy ki a finanszírozó?

A kuratóriumok széles spektrumon mozognak, de természetesen időbe kerül megnyerni a kurátort, hogy támogassa az adott pályázatot. Amennyiben magántőke is finanszírozná a filmet, akkor nagyobb lehetőség lenne a gyártásra. Nem túl jó szó az **önmegvalósítás**, mert nem hiszem, hogy a filmnek önmegvalósító műfajnak kellene lenni, de úgy gondolom, a magán tőke sokkal jobban beleszólna a projektekbe, mert sokkal inkább haszonorientált lenne. Ennek ellenére szükséges lenne, hogy készüljön néhány ilyen film, hiszen a legnagyobb probléma az, hogy nagyon kevés készül, és kevés pénzből készül ez a kevés film is. Ez oda vezet, hogy maga a szakma kezd elveszni, amit nem borúlátóan mondok. Úgy érzem, hogy az elmúlt néhány évben kezdett egy kicsit fellendülni az amúgy hullámpályán mozgó ipar. A 2000-es és 2001-es évek nagyon jók voltak filmes szempontból. 2002-ben a választások miatt nagyon későn kezdtek el dolgozni a filmesek. Gyakorlatilag augusztusig állt az egész filmipar. Azok az emberek, akik a filmes szakmában dolgoznak - nem a rendezők és operatőrök, hanem a sminkesek, világosítók, fodrászok, díszletépítők - nem tudnak megélni a filmszakmából, ezért elmennek, más szakmákat választanak és ott maradunk szakemberek nélkül. Ezért nagyon fontos az ország filmgyártásának a bérmentése, tehát az, hogy ha Budapesten forgatják az **Eddie Murphy I Spy** című filmét, az nem pusztán azért fontos, mert Budapest bekerül egy nemzetközi mozihálózatba, fővárosunk látképe a nemzetközi közönség elé kerül, hanem azért mert több ember a filmes szakmában ebből a pénzből tud megélni egy fél évig. Nyilván, minél több ilyen filmet lehetne készíteni Magyarországon, ami a közönséget bevonja. A közönség, sajnos nagyon el van kényelmesedve. Nagyon hozzá vannak szokva az amerikai filmekhez, ugyanis a nagy mozi hálózatok mind amerikai érdekltségbe tartoznak, így csak a saját filmjeiket vetítik. Magyar filmek elvétele kerülnek be **multiplex** moziba. Nagyon kevés ember hajlandó rááldozni azt az energiát, ami egy magyar filmnek a megértéséhez, felfogásához, átértékeléséhez szükséges.

Mennyi és milyen visszahatással van az amerikai és az európai film a magyar gyártásra és piacra?

Az amerikai filmnek az a problémája, hogy ugyanazt adja, mint egy hamburger. Ha bemész a gyors étterembe. Egy perc alatt megkapod, és utána nem gondolsz többet erre az étkezésre. De addig nagyon finom volt amíg megetted. Viszont ha elmegy egy elegáns étterembe, s rászánsz egy estét, kiöltözől hozzá, bort választasz és végiggondolod az étlapról, hogy mit fogsz enni abból, amit a mesterszakács elkészít, és utána elszívsz egy szivart, akkor ez máris egy élménnyé válik. Valahogy én az európai filmet azt ehhez tartom közelebb állónak. Ahol nincsenek annyira készen gyártott figurák, történetek. Ehhez viszont azoknak az embereknek, akik moziba járnak, szükséges belefeccelni valamit abba az élménybe. Sajnos az emberek, különösen Magyarországon, egyre jobban mennek bele a kereskedelmi tévék és a nagyon blőd filmek által nyomott hangulatba. Amikor elkezdtem főiskolára járni, akkor azt hittük, mindannyian, akik akkor kezdünk ebbe bele, hogy ez majd egy nagy lehetőség lesz. Kicsit a tévés világ majd felpezsdül majd, és általában egyre jobban veszi át a vizuáliskultúra a hatalmat az emberi agyokban. Akkor azt gondoltuk, botor módon, hogy ez nekünk is majd valami kis segítséget fog nyújtani. Aztán kiderült, hogy ez egyáltalán nem így van, ugyanis a kereskedelmi tévék műsoridejének olyan 80 százalékát a dél-amerikai TV sorozatok és nagyon butyuta vetélkedők töltik ki. Az emberek leülnek, nézik, s ha átkapcsolnának is, a következő csatornán is nagy eséllyel ugyanezt látnák. Most elkezdődtek a valóság show-k, ahol azt kell nézni a közönségnek, s nincs más lehetőségük, ahogy a legközépszerűbb emberek ülnek fürdőköpenyben egy szobában.

Hogyan lehetne rentábilisabbá tenni a filmezést, több tőkét vonzani Magyarországra az említett vendégmunkákkal? Van megfelelő marketing a külföldi filmes stábok bevonásához?

Amit személyes marketingben meg tudok tenni, azt hozzá rakom, de nem hiszem, hogy ez a rendezők feladata lenne. Ehhez egy kultúrpolitikai döntés kellene. Igazából a film - és egyáltalán a kultúra, a művészetek - mostohán vannak kezelve Magyarországon, de mindig vannak fontosabb dolgok. Nyilván az egészségügy is nyilván úgy érzi, hogy mostohán van kezelve, és tényleg mostohán van kezelve, de ezer más dolog van, ami ugyanúgy haldoklik, mint a filmipar. Ez az, amire a riport elején utaltam, hogy mi az, amiért én otthon rosszul érzem magam, és mi az, amit itt jónak látok. Itt működnek bizonyos dolgok, meg ha fizetni is kell érte. Magyarországon, talán sarkítva, néha úgy érzi az ember, hogy nem működik semmi.

Ha sikerülne betörnöd a kinti piacra, támogatnád a hazai ipart tőke, tapasztalat, vagy kapcsolatok visszaforgatásával? Hogyan lehet véleményed szerint megoldani, hogy a kiugrásokból a maximumot profitálja a magyar filmipar?

Kevés olyan alkotó van, aki befolyásolni tudja a filmiparnak a tőkevándorlását. Az hogy felkérnek egy rendezőt, vagy egy operatőrt egy film megrendezésére, akkor az mondhatja, hogy hol szeretné forgatni a filmet, gyakorlatilag azt a producer fogja eldönteni. A producer előtt meg számsorok vannak, és azokat összehasonlítva dönti el és válasz, hogy egy filmet Prágában forgassanak, vagy Bukarestben. Gyakorlatilag neki mindegy. Ahol olcsóbb ott fogják forgatni. Ahol könnyebb megegyezésre jutni, ahol kevesebb a hivatali bürokrácia, ahol jobb szakmai háttér van. Sajnos ebben Magyarország eléggé visszacsúszott a ranglistán a középeurópai országok között, de még ez aztán meg is változhat könnyedén. Ez megint kultúrpolitika, mondjuk úgy, hogy itt Amerikában milyen reklámot generálunk Magyarországnak. Nagyon jó, hogy ez a *New Wave* esemény sorozat a *Washingtoni Nemzeti Galéria* és a *Kossuth Ház* együttműködésével eljuttatja a magyar filmeket az amerikai főváros közönségéhez. Megmutatja az, hogy Magyarországon is készülnek filmek, fiatal filmek, és talán valami elindul, ami aztán - mint egy vízbe dobott kavics - egyre nagyobb hullámokká dagad.

Milyenek találsz a washingtoni közönséget? Mit vársz tőlük? Konzervativizmust, vagy befogadást?

Mivel éppen most megy a film, ezért nem tudom, hogy hogy fognak reagálni az emberek.

Külföldi visszhang szempontjából nem jó minta a mai közönség, hiszen itt sok magyar, vagy a magyar kultúrának már régóta kitett látogató van. Valószínű, hogy nem ugyanazt érzed, mint egy homogénebb amerikai közönségszemle után.

Igen, kíváncsi lettem volna, hogy milyen, ha tisztán amerikaiak nézik meg. A film elég sok múltra való utalással van tele, amiket főleg azok értenek meg, akik valamilyen formában megélték ezt. A rendszerváltás utáni generáció abszolút nem érti, hogy miről van ebben a filmben szó Magyarországon sem. Ez persze nem elsősorban a film hibája, hanem azé a történelemszemléleté, amit otthon folytatnak. Az, hogy amit nem szeretünk az nincs is. Elfelejtettük. Aktuális szenzációk, most például az ügynök akták előkerültével, sárt dobálnak egymásra az emberek. Különben erről az elmúlt tíz évben, a rendszerváltás előtti időről egy szó nem esett. Szerintem a történelemkönyvekben sem megfelelően tanítják. Úgy tesznek, mintha nem lenne. Kiesett az agyakból. Mindenki tagadja a múltját – maga előtt is. Így aztán a fiatalok sem tudják meg soha. Ez is késztetett arra, hogy a filmet leforgassam. S nyilván, sok más film is van erről az időszakról, de még mindig nem elég ahhoz hogy benne maradjon, beégetődjön a köztudtába. A Holocaurról szokták mondani, hogy fontos róla örökké beszélni; nem szabad elfelejteni, hogy meg ne ismétlődjön. Ugyanígy kellene a szocializmussal bánni; nem kellene elfelejteni. Erre mi volt a reakció. Kitérés. Aki először jön Magyarországra, már nem látja nyomát. Az összes köztéri szobrot levágták a talpáról, aztán kivágták őket Érdre. Még jó hogy nem olvastották be őket. Az volt a terv, hogy majd létrehoznak egy szoborparkot. Az utca neveket mind megváltoztatták. A Moszkva tér az egyetlen, ami tartja magát, de annak sem jó sok időt. Beteg dolog, hogy egy ország nem tud szembenézni saját múltjával, s talán a jelenével méginkább nem. Tele van mindenki titkokkal, s emiatt hazugságokkal, amit agresszióval próbál levezetni. Tele van feszültséggel, mert tudja, hogy más is tudja a titkait, és azokat nem tudja leplezni, s bármikor a napvilágra kerülhetnek. Illetve, ha nem azok derülnek ki, hanem más vádák érik őt, akkor arra sem fog válaszolni, mert az igazi titkait nem akarja kiadni soha. Gyakorlatilag ez felőrli az embereket az országban. Barátságok szűnnek meg egyik napról a másikra.

Hogyan tükröződik ez a magyar filmiparban és esztétikában. Szerinted milyen irányba mutatnak együttesen az elmúlt pár évben kidomborodó kategóriák – a kommunista éra retrospektív filmjei; a kiábrándítás határán mozgó realista-naturalista filmek; s az „a la Amerika” stílus? Merre halad a magyar filmgyártás?

Szerintem a jó film aktuálisan tükrözi a társadalom állapotát abban a pillanatban, amikor elkészül. Száz év múlva is jó film lesz, ha jól tükrözi. Ilyen, akár gondoljunk némafilmre, **Chaplin** „*Modern idők*” című filme. Ha nem tükrözi, akkor tíz év múlva már nem fogják megnézni, vagy ha megnézik, akkor azt mondják, hogy – „Hú, nagyon megöregedett ez a film”. Sok ilyen van, de ha mást nem, ez is elgondolkodtatja a nézőt, valamivel szembesíti őket. Vannak a rossz filmek, amik nem szembesítenek semmivel. Ilyennek tartom én a hollywoodi filmgyártás nagy részét. Nyilván, itt is vannak erős, jól elkészített filmek. Rengeteg iskolapélda van ezek között, amit nagyon szeretek. Sok olyan rendező van köztük, akit személyesen elismerek.

Mely amerikai és magyar rendezők vannak legnagyobb hatással filmes felfogásodra, alkotó munkádra?

Legnagyobb hatással **Scorsese Taxi sofőr**-je volt, amikor tizenéves voltam. A Film Múzeumban hétvégeken számtalanszor megnéztem. Nagy hatással volt rám **Robert Altman**, vagy **David Lynch**. Magyarok közül **Gothár Péter**, **Szabó István** korai filmjei, **Jancsó Miklós** legkorábbi időszaka nagyon erős. Igazából az a baj, hogy otthon valahogy elvesztek az iskolák és az stílusok, mert az elmúlt tíz, vagy talán több is, nagyon legyengítette a magyar filmeket. A *Megáll az idő* még akkor készült, s aztán egyre kevesebbet tudtak dolgozni. Kiüresedett lett, elveszett a mondanivaló, vagy ha nem is, de egy olyan helyzet alakult ki, szerintem, amit nem lehetett, vagy nem tudtak megfelelő módon képbe önteni. Míg **Jeles András Kis Valentinó**-ja máig is érthetően beszél valamiről, attól függetlenül, hogy tudod-e mi a háttér, vagy sem; ezzel szemben a 80-as 90-es évek során elvesztek a témák. Pedig vannak, csak talán nem annyira körülírhatóak, vagy túl komplex lett a gondolatrendszer, vagy talán még nem záródott le bennünk.

Merre visz a következő munkád?

Egy jelenbe játszódó film, ami a társadalmi változások mezsgyéjén fog maradni.

Nem könnyű feladat. Hogy lehet ezt megfogni?

Nem. Elég lassan, átgondolva írom a forgatókönyvet. Egy embernek a gyors státuszváltása és annak a következményei lesznek. Talán megfogalmazom valahogy.

A szereplőket honnan, hogyan formázod?

Egy-egy figura nagyon összetetten alakul ki az íróban, jelen esetben bennem. Nyilván életbeli modellek, olvasott, látott figurák, médiában szereplők egyaránt meghatározzák.

Mennyire önéletrajziak a vonások?

Sokban. Az a legegyszerűbb, ha magadban találod meg azokat a vonásokat. Persze nyilván sok figura van, de sok vonás van egy emberen belül is. Eszembe jut, amikor először néztem meg az *Előré!*-t. Túl voltunk az első munkán. Egy hónapig forgattunk. Utána vágtunk három hónapig egyfolytában. Egyszer csak elkészült a film – Csókolom! Onnan már nem lehetett hozzányúlni. Megválták a negatívot, összeragasztották, s kész volt a kópia. Persze még sok munka van vele, de onnantól a filmet magát már nem tudod változtatni, ami kissé sokkoló élmény – legalábbis nekem. Nézzé a filmet rájöttem, hogy ez az összes figura, aki szerepel a filmben, az úgy bennem van valamennyire. Nem élőképek, vagy minták, hanem mindegyik viselkedés - hiszen írod a mondataikat a szájukba - belőled jön. Ezzel elég rossz egyébként szembesülni. Sokkoló pillanat volt.

Önmagad korlátait érzed?

Az ember egyrészt maga korlátait adja, másrészt úgy érzed - amit a nézők nem fognak érezni - hogy te kiszolgáltatod magad a tömegnek, aki majd ezt a filmet meg fogja nézni és mindazon keresztül, amit látott téged ítélt meg. Azzal is szembesülni kell, és fel kell dolgozni, azt is és a rossz kritikákat is.

Nehéz feldolgozni?

Nekem egyelőre elég nehéz. Meg lehet szokni egyébként, de én nehezen bírtam. Most volt a bemutató, így sok kritika volt; közötté elég rosszak is, amivel rossz találkozni.

Személyes indíttatású kritikák is vannak?

Nem hiszem, hogy sok ellenségem lenne. Lehet, hogy vannak, akik nem szeretnek, de kimondottan ellenségeim nincsenek, egyelőre. Majd lesznek. A kezdeti stádiumban vagyok. A Film Akadémiás csoporttal együtt maradtunk és alakítottunk egy egyesületet. Aztán mára továbbléptünk ezen. Szoros kapcsolat van az osztályban, abban a 8 fős csoportban, akivel annak idején együtt kezdtünk, s végeztünk.

Lesz folytatás Amerikában? Tervezel visszalátogatni?

A következő filmmel természetesen. Az eredeti ötlet az volt, amikor **Zalán Magdával** terveztük a programot, hogy – mindannyian, akik az osztályba jártunk, és akiknek van diploma alkotása - elvisszük a filmeket a Washingtoni szemlén túl **New Yorkba, Los Angelesbe, San Franciscoba**. Levétítettük volna egyetemeken, más fórumokon egy filmvetítő turné, ha úgy tetszik **New Wave-s Road Show** keretében.

Terveztek filmes „Road Show”-t, tudatos kultúrpolitikára építve, ami, reklámozva a magyar filmeket végeredményként a filmipar sikeresebb működéséhez elengedhetetlen tőkét is vonzana?

Egyelőre ez nem jött össze, de lehet, hogy 2003 tavaszán vagy nyarán megvalósul, s bízunk benne, hogy a következő filmmel is.

Mit jelent neked Hollywood?

Engem egyáltalán nem érdekel. Azt hiszem vannak lépcsők, vagy nevezzük inkább *teraszoknak*, s aki az egyik teraszon van az ott van, aki meg egy másik teraszon van, az másikon van. Felesleges azt akarni, hogy átugráljon. Nem fog tudni. Aki itt születik és a *Sunset Boulevard*-on nő fel, ott jár óvodába, ott megy el film iskolába, és ott vannak a tanáraik, akik közben a nagy filmstúdiókban ülnek, mint ahogy nekünk a *Simó* ült a Hunnia Filmstúdióban, a Róna utcai filmgyárban, azok itt fognak filmezni. Vannak persze olyanok, akik annyira jó filmeket készítenek, hogy kiemelik őket; lenyúlnak értük és áthozzák őket.

Meg kellene hasonlítani, hogy érvényesülj?

Igen. Szerintem azt meg nem érdemes. Ha a **John Wu** ma is Hong Kong-i filmeket készítené, akkor tényleg előtte térdelne az egész világ. Helyette most a *legtrébb* filmeket gyártja, amiben sokat lövöldöznek és kész. Azt mondjuk, hogy ezt azért mégis „a” *John Wu* forgatta, aki sok nagyon jó filmet produkált. Ez most kicsit rosszabb, mint az előző, de az is rosszabb, mint az az előtti és előtti és előtti.

Szakmai ellentrend a pénz érdekében?

Pénz, az meg minnek?

Ez a morális magaslat csak zárszó lehet. Köszönöm a nézők és az olvasók nevében a bemutatkozást. Sok sikert kívánok terveidhez, munkádhoz 2003-ban. Viszlát Washingtonban!

V. Velényi Edit, Washington

Köszönet **Erdélyi Dániel** rendezőnek a Kossuth Házi bemutatóért és beszélgetésért; **Zalán Magdának**, az Amerika Hangja Rádió volt munkatársa és a Magyar Köztársaság Pro-Kultúra díjasának a program javaslatért és szervező munkájáért; a **Washingtoni Nemzeti Galériának** az együttműködésért; s nem utolsósorban a **FilmPlus**-nak és a **Magyar Filmúnió**nak a kópiáért.

További információ az Interneten:

Előre! <http://elore.hu>

Hungarian New Wave in Washington: <http://www.kossuthhouse.org/khsc/newwaveinhungary.html>

Kossuth House Social Club: <http://www.kossuthhouse.org/khsc>

